

24

unicef

Ўзбекистон Республикаси Халқ Таълими Вазирлиги
Республика Таълим Маркази
ЮНИСЕФ-Болалар Жамғармаси

Педагогик технология асослари

Ж.Ф.Йулдошев, С.А.Усмонов

Педагогик технология асослари

Тошкент - 2005

«Таълим тўғрисида»ги қонун, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни рўёбга чиқариш сифат кўрсаткичи бошқичига кирди. Янги ўқув режаси, дастури, янги авлод дарсликлари, таълим стандартлари яратилиб, ўқитувчилар ва мактаб ихтиёрига тақдим этилди. Уларни ўқувчилар томонидан ўзлаштирилиши ва мустақил фикр юритишларига ундаши бевосита ўқитувчи фаолиятига боғлиқдир. Янги давлат таълим стандартларини ўзлаштириш кафолатли янги замонавий технология асосида иш юритишни талаб этади. Шу масалани ечимини топишда ўқув жараёнига педагогик технологияларни олиб кириш энг долзарб вазифалардан биридир. Бунинг учун:

- педагогик технология амалиёти ва назариясини ўқиб ўрганишни ташкил этиш;

- педагогик технологияларни кузатиш, назорат этиш, жорий этиш ўқувларини ташкил этиш;

- педагогик технологияларни ўқув жараёнига татбиқ этиш бўйича семинарлар, тренинглар ўтказиш;

- педагогик технологияларни тўплаш, танилаш, қўллаш бўйича тегишли жамғармалар банкни яратиш, таҳлил қилиш орқали ўқув жараёнига татбиқ этиш;

- илгор, замонавий технологияларни амалда қўллаш тажрибаларини таҳлил этиш, умумлаштириш, оммалаштириш бўйича тавсия, қўлланмалар яратиш, таълим муассасаларига етказиш;

Педагогик технология ҳозирда барча педагогик касблар ҳамда таълим-тарбия жараёнини ташкил қилиш, бошқариш, назорат қилиш билан боғлиқ касбларнинг асосини ташкил қилади. Замонавий педагогик технологияларни барча педагоглар билишлари зарур.

Педагогик технологиянинг ҳар турли таърифлари мавжуд бўлиб, биз қуйидагича таъриф берамиз:

Педагогик технология – таълим-тарбия бериш бўйича кўзда тутилган мақсадга эришишни кафолатлайдиган жараён.

Бу жараён маълумотларни ўзлаштириш учун қулай шакл ва усулда узатиш орқали ўқувчини мустақил ўқишга, билим олишга, фикрлашга ўргатишни кафолатлайди.

Педагогик технология жараёни ўзига хос қонуниятларга эга бўлиб, бу қонуниятларни инсоният томонидан ўрганиш давом этмоқда.

Педагогик технология даражалари

Юқорида айтилганлар асосида педагогик технологияларни умумпедагогик, хусусий (ўқув фанлари) ва кичик технологиялардан иборат учта даражага ажратилади.

Умумпедагогик технология турли даражадаги тизимларни ифодалайди. У айрим ҳудуддаги, тумандаги, таълим муассасасидаги ёки

таълимнинг айрим поғонасидаги барча таълим –тарбия жараёнига тегишли бўлади. Умумпедагогик технология ўз ҳудуди ёки таълим муассасасидаги таълим-тарбиявий мақсадлар, мазмун, воситалар, бошқарув шакли ва усуллари, ўқув-тарбия жараёни ишгирокчилари фаолиятининг алгоритмларнинг белгилайди.

Хусусий технология таълим-тарбия мазмунининг айрим йўналишларини амалга ошириш усуллари ва воситалари мажмуасини ўз ичига олувчи педагогик тизимларни қамраб олади. Бунга айрим фанларни ўқитиш технологиялари, раҳбарнинг, ўқитувчининг, тарбиячининг ва ўқувчининг ишлаш технологиялари киради.

Кичик технологиялар ўқув-тарбия жараёнининг алоҳида қисмларини ўз ичига олади. У айрим дидактик ва тарбиявий масалаларни ҳал қилиш билан шугулланади. Буларга дарслар технологияси, тушунчаларни шакллантириш, янги билимларни ўзлаштириш ва мустақил ишлаш технологиялари, айрим фаолият турлари ва алоҳида шахсий сифатларни тарбиялаш технологиялари, ўқув материалларини такрорлаш, ўзлаштиришни ва тарбияланганликни назорат қилиш технологияларини ҳамда айрим тадбирларни ташкил қилиш ва амалга ошириш технологиялари киради.

Педагогик технологиянинг асосий йўналишлари

Педагогик технологиянинг йўналишлари кўп бўлиб, улардан айримлари қуйидагилар:

Ҳозирги аъъанавий таълим. XVII асрда Я.А.Коменскийнинг дидактик томойиллари асосида шаклланиб, ҳозирда дунёдаги мактабларда энг кўп қўлланаётган синф-дарс тизимидан иборат. Замонавий педагогик технологиялар асосан шу тизимни турли йўналишларда такомиллаштириш мақсадларида яратилиб, ҳозирда турли йўналишларда ривожланмоқда.

Педагогик жараёни такомиллаштириш, уни ўқувчи шахсига йўналтиришга асосланган педагогик технологиялар: Ҳамкорлик педагогикаси, таълимнинг инсонпарварликка асосланган технологияси ва бошқалар.

Ўқувчи фаолиятини фаоллаштириш ва жадаллаштириш асосидаги педагогик технологиялар. Муаммоли таълим, ўйинлар, таянч сигналлар канспектлари технологиялари ва бошқалар.

Ўқув материални дидактик жиҳатдан такомиллаштириш ва қайта ишлаб чиқиш асосидаги педагогик технологиялар. Бу технологиялар ўргатилаётган билимларнинг дидактик тизими оптимал мазмунга эга бўлиши, билимларга тизимли нуқтаи назардан ёндошиш, ўқувчиларга билимларни эгаллашнинг энг мақсадга мувофиқ йўлларини ўргатиш каби тамойилларга асосланади.

Ўқув жараёнини самарали бошқариш ва ташкил қилиш асосидаги педагогик технологиялар. Бу технологияларга табақалаштирилган, индивидуаллаштирилган, дастурлаштирилган таълим технологиялари; таълимнинг жамоа усули, гуруҳли, кампьютерли таълим технологиялари қабилар киради.

Табиатга мувофиқлаштирилган педагогик технологиялар. Буларга ўқувчининг табиий имкониятлари, таълим-тарбия жараёнини ташкил қилишнинг табиий имкониятлари ва бошқа табиатга мувофиқ имкониятлардан тўлиқ фойдаланишни амалга оширишга асосланган педагогик технологиялар киради.

Ривожлантирувчи таълим технологиялари. Буларга ўқувчи шахсининг сифатларини, айрим соҳалардаги билимларини, ижодий қобилиятларини ривожлантириш технологиялари киради.

Булардан ташқари **хусусий (ўқув фанлари)** педагогик технологиялари, **альтернатив** ҳамда **муаллифлик** педагогик технологиялари йўналишлари ҳам мавжуд.

Булардан ташқари ҳозирда педагогик технологияларнинг турли йўналишлари бор бўлиб, улардан асосийлари эмпирик, когнитив, эвристик, креатив, инверсион, интегратив, адаптив педагогик технологиялардан иборат. Бу йўналишларнинг асосий хусусиятлари куйидагича:

Эмпирик – сезги аъзолари орқали билим олиш. Бу технологияда асосий эътибор сезги аъзоларининг табиий ривожланганлик имкониятларига таянган ҳолда билим бериш ва уларни янада такомиллаштириб боришга қаратилади.

Когнитив – атрофдаги олам тўғрисидаги билимлар доирасини кенгайтириш технологияси. Табақалаштирувчи (билим ўрганишда таркибий қисмларга ажратиш) тафаккурни шакллантиради, билиш эҳтиёжларини ривожлантиради.

Эвристик – йўналтирувчи саволлар бериш йўли билан таълим бериш тизими. Топқирлик, фаолликни ривожлантиришга хизмат қилувчи, ўқув-изланиш таълим методи. Олтиамаллашган (кўп вариантлардан энг маъқулини, мосини, мувофиқини танлаш) тафаккурни ривожлантиради.

Креатив – тадқиқот характерига, хусусиятига эга бўлиб, ўқувчиларда мақсадга йўналтирилган ижодий тафаккурни жадал ривожлантиради.

Инверсион – ахборотларни турли томондан ўрганиш, ўрнини алмаштириш хусусиятига эга бўлиб, тафаккур (фикрлаш) тизимини шакллантиради.

Интегратив – ахборотларни ташкил қилувчи чексиз кўп кичик қисмларнинг ўзаро ажралмас боғлиқлиги уларнинг яхлитлиги, бир бутунлиги асосида ягона тўғри хулосани аниқлаш.

Адаптив – ахборотларни ўрганиш ва улардан фойдаланиш жараёнини ўрганиш ҳамда ўргатиш учун қулайлаштириш, мослаштириш асосида кутилган натижага эришиш.

Инклюзив – ўқитувчи билан ўқувчининг ўзаро муносабатларида тенглик асосида таълим тарбия жараёнини ташкил қилиш.

Педагогик технология билан методика орасидаги айрим фарқлар

Ҳозирги кунда педагогик технология ҳақидаги аниқ тушунча ва тасавурлар бирмунча камлиги натижасида уни хусусий методикалар билан деярлик тенг ҳисоблаш ҳоллари учрайди. Аслида эса улар орасида

жиддий фарқлар мавжуд бўлиб, қуйида улар ҳақида қисқача баён қилинади.

Методика – бирор ишни мақсадга мувофиқ ўтказиш методлари, йўллари мажмуаси. Алоҳида методикаларни ташкил қилади. Педагогика фани соҳасида маълум ўқув фанини ўқитиш қонуниятларини тадқиқ қилади. Масалан, тиллар методикаси, арифметика методикаси ва шу кабилар.

Методиканинг педагогик технологиядан фарқини тушуниш ва амалда ҳар иккисидан унумли фойдалана билиш талаб қилинади. Улар орасидаги фарқлар қуйидагича.

1-жадвал.

Педагогик технология билан методика орасидаги айрим фарқлар

Асосий тушунчалар	Педагогик технология	Методика
Таърифлар	Педагогик технология-инсонга олдиндан белги-ланган мақсад бўйича таълим-тарбиявий таъсир ўтказиш фаолиятидан иборат.	Методка-маълум ўқув фанини ўқитиш ҳамда тарбиявий ишлар қонуниятларини тадқиқ қилувчи фанлар.
Мақсад	Комил инсонни шакллантириш	Алоҳида ўқув фанларини ўқитиш ҳамда тарбиявий ишларнинг юқори сифатда бўлишини таъминлаш
Қўллаш миқёси	Барча таълим-тарбия жараёнида	Хусусий фанларни ўқитишда ҳамда тарбиявий ишларда
Воситалар	Барча таълим-тарбиявий воситалар, хусусий методикалар	Алоҳида ўқув фанларини ўқитишда ҳамда тарбиявий ишларда қўлланиладиган воситалар
Педагогик жараён	Таълим ва тарбия технологияси асосида. Таълим менежменти ва маркетинги асосида. Таълим-тарбия соҳасидаги энг илғор тажрибаларни умумлаштирувчи лойиҳа-лар асосида ривожланиб боради. Етарли тайёргарликка эга мутахассислар томонидан қўлланганда ўзаро ўхшаш натижалар олиниши таъминланади.	Таълим-тарбия методикаси асосида ижодкор ўқитувчиларнинг илғор тажрибалари асосида ривожланади. Хусусий тажрибалар асосида бойитиб борилади. Бир муаллифнинг илғор педагогик тажрибасини ҳамма педагоглар айнан қўллаш олмайдилар. Бундан эса натижалар ҳар кимда ҳар хил бўлади. Педагогик технологиянинг тарки-бий бўлаги ҳисобланади.
Таркибий	Мунтазам тизимни ташкил	Модуллаш ўқитувчининг касбий

тузилиши	қилувчи модулларга эга.	тайёргарлик даражасига мувофиқ ўзгарувчан
Амалга ошириш босқичлари	Мунатазам алгоритмлар тизимига мувофиқ амалга оширилади	Алгоритмлар ўқитувчининг индивидуал ишлаш усулига мувофиқ ўзгарувчан
Келиб чиқиши	Хусусий методикаларнинг ривожланиши натижасида келиб чиққан.	Таълим-тарбиянинг турли хусусий масалаларини ҳал қилиш зарурати натижасида келиб чиққан.
Натижа кафолати	Олдиндан белгиланган мақсадга эришиш кафолати бор.	Олдиндан белгиланган мақсадга ҳар бир ўқитувчи ўз имкониятларига мувофиқ турли даражада эришади. Шу сабабли талаб даражасидаги натижа кафолатланмайди. Асосан ижодкор ўқитувчиларгина яхши натижага эришадилар.

Педагогик технологиянинг асосий таркибий қисмлари

Маълумки, инсон ҳамма соҳаларда бирор мақсадга эришиш мақсадида ўзи учун маъқул бўлган йўл, усул, воситалардан фойдаланиб, зарур фаолиятни амалга оширади. Ҳар бир фаолият маълум мақсадни амалга оширишга хизмат қилади. Демак, аввал мақсад пайдо бўлса, кейин шунга мувофиқ мавжуд имкониятларга суянган ҳолдаги фаолият келиб чиқади.

Бундан кўринадики, мақсад ҳар бир ишнинг сабаби ва сўнгги натижасини белгилайди. Лекин айтиш керакки, мақсаднинг ўзи маълум сабаблар асосида шаклланади. Бундай сабабларни эҳтиёжлар дейилади. Агар эҳтиёж пайдо бўлса, мақсад келиб чиқади ва шу мақсад фаолият учун сабаб бўлади.

Эҳтиёж ва мақсад умумий ном билан мотивлар деб аталади. Бундан эса ҳар бир фаолият мотивлар асосида келиб чиқади ва шу мотивларга мувофиқ давом этиши ҳамда сўнгги натижага эришиши кўзда тутилади.

Педагогик технологияда мотивлар жараёни келтириб чиқаради ва шу жараёнинг натижасига олиб келади. Бундан эса педагогик технологияни мотивлар, жараён ва натижадан иборат учта таркибий бўлақларга ажратиб таҳлил қилиш имконияти ҳосил бўлади. схема.

Педагогик технологиянинг асосий таркибий қисмлари

Бу схемдан юқорида айтилган учта таркибий бўлакнинг ҳар бирини яна ҳам аниқроқ таҳлил қилиш мақсадга мувофиқлиги кўриниб турибди. Шу нуқтаи назардан педагогик мотивлар кимлар томонидан ва қандай мазмунда илгари сурилишини кўриб чиқишимиз мумкин.

Педагогик мотивлар

Педагогик технология ўз вазифаси бўлган ижтимоий буюртмани бажариб, жамият, ота-она, ўқитувчи, ўқувчининг эҳтиёж, манфаат, мақсадларига мувофиқ бўлган мотивларни қондиришга хизмат қилади

Бу мотивлар ўзига хос боғлиқликларга эга бўлиб, улар қуйидаги схемада кўрсатилган;

2- схема.

Педагогик мотивларнинг ўзаро боғлиқликлари

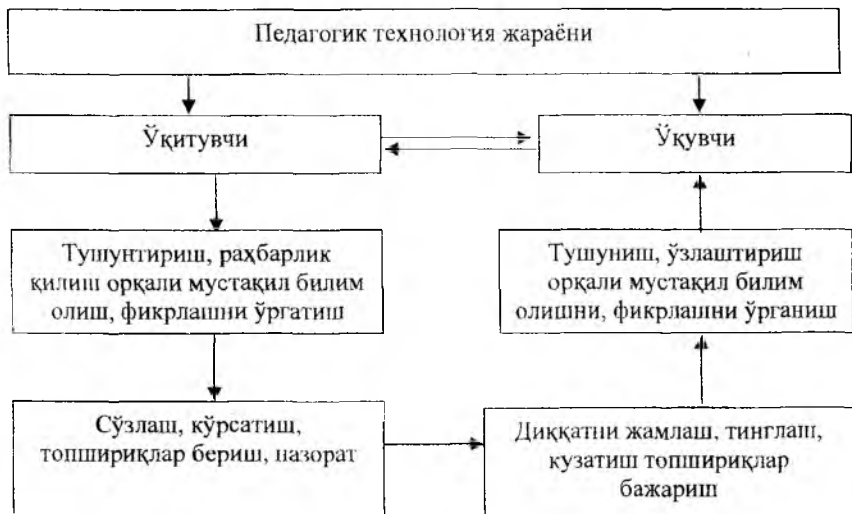

Ўқитувчи ва ўқувчи фаолияти

Педагогик технологиянинг асосий жараёни ўқув-тарбия машғулоти, яъни ўқитувчи билан ўқувчи ўртасидаги педагогик мулоқот кўринишида амалга оширилади. Бу мулоқот давомида уларнинг ҳар бири маълум фаолият турларини амалга оширадilar. Уларнинг ушбу фаолиятлари бевосита педагогик технологиянинг асосий жараёнини ҳосил қилади. Буни схема кўринишида қуйидагича тасвирлаш мумкин.

3- схема.

Педагогик технологиянинг асосий жараёни иштирокчиларининг фаолият турлари

Педагогик технологиянинг асосий жараёни ўқитувчи учун - сўзлаш, кўрсатиш, топшириқлар бериш, назорат қилиш (тушунтириш, раҳбарлик қилиш) орқали мустақил билим олиш ва фикрлашни ўргатишдан, ўқувчи учун эса диққатни жамлаган ҳолда тинглаш, кузатиш, топшириқлар бажариш (тушуниш, ўзлаштириш) орқали мустақил билим олишни ва фикрлашни ўрганишдан иборат.

Бу схемадан кўриниб турибдики, ўқитувчи раҳбарлигида ўқувчи ўзи билим олади, ўрганади, ўзлаштиради, мустақил фикрлаш кўникмаларини эгаллайди.

Педагогик жараёнга тайёргарлик

Педагогик технология жараёни серқирра бўлиб, унга тайёргарлик ҳам ўзига хос босқичлардан иборат. Уларни қисқача ифодалаш учун қуйидаги схемадан фойдаланиш мумкин.

4- схема.

Педагогик технология жараёнига тайёргарлик ишларининг асосий босқичлари

Педагогик технология жараёнига тайёргарлик боскичлари

Мақсадлар	Мазмун, Стап-ларг	Режалар, дастурлар	Воситалар тайёрлиги	Ўқувчи тайёрлиги	Ўқитувчи тайёрлиги	Метод йўл усуллар танлаш	Бошқарув	Назорат
-----------	-------------------	--------------------	---------------------	------------------	--------------------	--------------------------	----------	---------

Ушбу схемадаги ҳар бир тушунчалар ўз таркибига тегишли бўлган кенг мазмунларга эга эканлиги маълум. Уларнинг ҳар бири алоҳида мавзуларни ташкил қилади.

Бу масала юзасидан айрим алоҳида фикрларни баён қиламиз. Булар педагогик технология асосий жараёни иштирокчилари таркиби, бу жараёнга хизмат кўрсатувчилар таркиби ҳамда қўлланадиган воситаларнинг асосий турларига тегишли бўлиб, уларни схемалар кўринишида қисқа баён қилиш мумкин.

5- схема.

Педагогик технология асосий жараёни иштирокчилари

Ўқитувчи	Ўқувчи	Методист-технолог
----------	--------	-------------------

Бу схемада методист-технолог деган атама қўлланиши педагогик технология атамасини қўллаш жорий бўлгани муносабати билан мантиқан келиб чиқади деб ҳисоблаш мумкин. Чунки хусусий методикалар асосида ўқитиш даврида методист фаолияти мақсадга мувофиқ бўлган эди. Ҳозирда эса педагогик технологиялар жорий бўлиши муносабати билан шу технологияларни аниқлаш, ўрганиш, таҳлил қилиш, баҳолаш, ривожлантириш, умумлаштириш, оммалаштириш, янгиларини яратиш фаолиятлари билан шуғулланувчи мутахассисни шу технология мутахассиси сифатида технолог деб аташ мантиқан тўғри бўлади.

Куйидаги схемада эса педагогик технология жараёнини ташкил қилиш ва олиб боришни таъминловчи асосий хизмат турлари кўрсатилган:

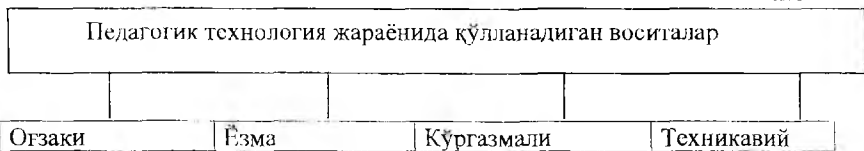
6- схема

Педагогик технология жараёнига хизмат кўрсатувчилар

Методик ва малака ошириш хизмати	Таълим менежменти	Таъминот	Маркетинг	Диагностика	Мониторинг	Назорат
----------------------------------	-------------------	----------	-----------	-------------	------------	---------

Педагогик технология жараёнининг асосий хусусиятларини қисқача баён қилиш шу жараёнда қўлланадиган воситаларни ҳам эслатиб ўтишни талаб қилади. Бу воситаларнинг асосий турларини умумлаштирган ҳолда қуйидагича номлаш мумкин:

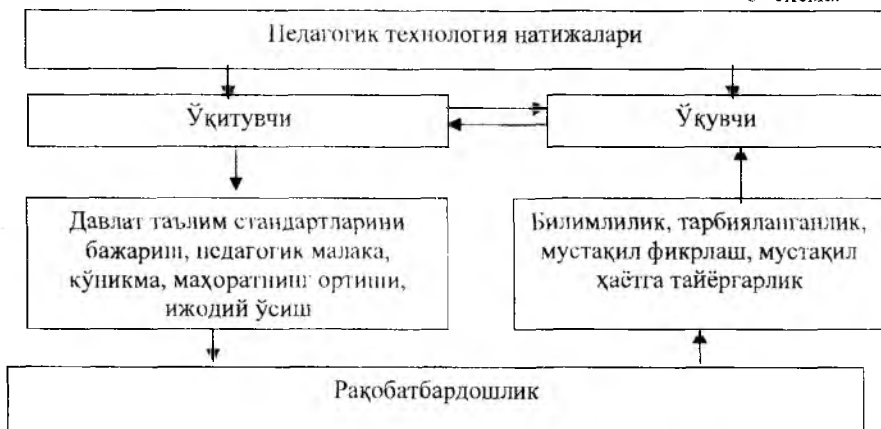
7- схема

Педагогик технология натижалари

Педагогик технология натижалари униинг барча иштирокчиларига тегишли бўлиб, қуйидаги схемада энг асосий иштирокчилар бўлган ўқитувчи ва ўқувчи учун тегишли жиҳатлари қисқача кўрсатилган:

8- схема.

Бу схемадан педагогик технология натижасининг энг асосий кўрсаткичи ўқувчи ҳамда ўқитувчи учун рақобатбардошликни таъминлаш эканлиги кўриниб турибди. Уларнинг рақобатбардошлигига эришиш орқали эса мактабнинг, педагогик жамоаниннг рақобатбардошлиги таъминланади.

Педагогик технология натижаларини номлашда бошқа технологияларга тақлидан маҳсулот деб аташ баъзан учрайди. Бизнингча, бундай натижани ижтимоий соҳадаги педагогик маҳсулот ёки педагогик натижа деб номлаш мумкин.

Шу билан бирга айтиш керакки, олий таълим босқичида бу масала ҳал бўлганлигини, яъни бу таълим босқичларнинг якуний маҳсулоти бакалавр, магистр деб номланиши маълум. Лекин таълим соҳасининг

қолган қуйи босқичларининг якуний маҳсулотлари учун ҳозирда тегишли номлар белгиланмаган бўлиб, бу масала ўз ечимини кутмоқда.

Агар ўқитувчининг тайёргарлиги, яъни унинг билимдонлиги ҳамда педагогик маҳорати доимо талаб даражасида ҳамда ўқувчинини қизиқиши, диққатни жамлаши ва эслаб қолиши доимо юқори даражада бўлганда яъни, таълим-тарбия жараёнида исталган усулдан фойдаланганда ҳам юқори натижага эришиш мумкин эди. Лекин бу кўрсаткичлар тез ўзгарувчан бўлиб, педагогик жараёни ана шу ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда олиб бориш энг зарур шартлардан ҳисобланади. Акс ҳолда таълим-тарбия жараёнидан кўзланган мақсадга эришиб бўлмайди.

Шунинг учун таълим-тарбия жараёнининг ҳар турли шакл ва усуллари қадимдан пайдо бўлган ва ҳозиргача такомиллаштириб келинмоқда. Бу шакл ва усулларнинг ҳар бири юқорида айтилган ягона асосий мақсадга интилгани ҳолда аслида эса уни кўзда тутилганга нисбатан камроқ даражада, яъни маълум бирор йўналишда ҳамда мавжуд имкониятларга мувофиқ даражада бажаришга эришилмоқда.

Бундан кўринадики, ҳар бир шакл ва усулдаги педагогик жараён маълум афзалликлар билан бир вақтда етишмовчиликларга ҳам эга.

Шу муносабат билан илғор педагогик технологияларга ҳамма даврларда ҳам жиддий эҳтиёж мавжуд бўлган. Улар орасида турли мақсадлар учун қулай, ноқулай, самарали, кам самарали ёки самарасиз таълим-тарбия технологиялари учрайди.

Педагогик технологиялар турлари

Педагогик технологиялар узлуксиз таълим турлари ҳамда таълим соҳалари ҳамда айрим белгилари бўйича турларга ажратилади. Узлуксиз таълим турлари бўйича мактабгача таълим, бошланғич таълим, таянч таълим, мактабдан ташқари- қўшимча таълим, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими, олий таълим, қайта тайёрлаш ва малака ошириш таълими педагогик технологияларига бўлинади.

Шу билан бирга таълим соҳалари бўйича она тили, хорижий тиллар, адабиёт, ижтимоий, табиий, аниқ фанлар, санъат, спорт, техника, технология, амалий фанлар, касб-ҳунарлар, махсус таълим педагогик технологиялари мавжуд.

Ҳозирда мавжуд бўлган педагогик технологияларни бир қанча белгиларига қараб турларга ажратилади. Бу белгилар ҳақида гапириндан олдин эслаб ўтишимиз керакки, педагогик технология доимо комплекс характерга эга бўлиб, у фақат биттагина омилдан, методдан, тамойилдан фойдаланмайди, яъни қуйида келтириладиган турларгагина хос бўлган монотехнологиялар аслида мавжуд эмас. Лекин ҳар бир педагогик технологияда асосий эътибор таълим жараёнининг у ёки бу томонида қаратилгани натижасида уларни шу белгилари бўйича турларга ажратилади.

Бу масалага турлича ёндошувлар мавжуд бўлиб, улардан айримларини кўрсатиб ўтамиз:

Билиш фаолиятини бошқариш бўйича педагогик технологияларнинг қуйидаги турлари маълум:

Классик маъруза

Техника воситалари ёрдамида ўқитиш

Маслаҳатчи тизими

Дарслик бўйича ўқитиш.

Кичик гуруҳлар тизими

Компьютер ёрдамида ўқитиш

Репетитор тизими

Дастурлаштирилладиган бошқарув

Таълим олувчига ёндошув тури бўйича педагогик технологиялар

қуйидагича номланди:

Авторитар

Дидактик йўналтирилган

Ижтимоий йўналтирилган

Антропологик йўналтирилган

Педагогик йўналтирилган

Шахсга йўналтирилган

Инсонпарварлика ва шахсга йўналтирилган

Ҳамкорлик технологияларига йўналтирилган

Эркин тарбияга йўналтирилган

Эзотерик таълим ва тарбияга йўналтирилган

Асосий қўлланиладиган метод бўйича педагогик технологиялар

қуйидаги турларга ажратилади:

Догматик, репродуктив метод

Тушунтириш, кўргазмали

Ривожлантирувчи таълим

Муаммоли, изланишли

Ижодий метод

Дастурлаштирилган таълим методи

Диалогли метод

Ўйин методи

Ўз-ўзини ривожлантирувчи таълим методи

Ахборотли (компьютерли) таълим методи

Ташкилий шаклларига кўра педагогик технологиялар қуйидаги

турларга ажратилади:

Ҳозирги анъанавий таълим

Шахсга йўналтирилган педагогик жараён асосидаги педагогик технологиялар

Ўқувчилар фаолиятини фаоллаштириш ва жадаллаштириш асосидаги педагогик технологиялар.

Ўқув жараёнини бошқариш ва ташкил қилиш самардорлиги асосидаги педагогик технологиялар.

Материални дидактик такомиллаштириш ва реконструкциялаш асосидаги педагогик технологиялар

Хусусий фанлар педагогик технологиялари

Альтернатив технологиялар

Табиатга мослаштирилган технологиялар

Ривожлатирувчи таълим технологиялари

Муаллифлик мактаблари педагогик технологиялари

Технологияларни лойиҳалаш ва ўзлаштириш технологиялари.

Булардан ташқари шахснинг хусусият ва сифатлари таркибига йўналтирилганлик бўйича педагогик технологиялар қуйидаги турларга ажратилади:

Фанлар бўйича билим, ўқув, кўникмаларни шакллантиришга йўналтирилган-ахборот технологиялари

Ақлий фаолият усулларини шакллантиришга йўналтирилган-операцион технологиялар.

Эстетик ва ахлоқий муносабатлар соҳасини шакллантиришга йўналтирилган-эмоционал - бадий ва эмоционал-ахлоқий технологиялар

Шахснинг ўз-ўзини ривожлантириш механизмларини шакллантиришга йўналтирилган – ўз-ўзини ривожлантириш технологиялари.

Ижодий қобилиятларни ривожлантиришга йўналтирилган-эвристик технологиялар.

Амалий фаолият соҳасини ривожлантиришга йўналтирилган-амалий технологиялар.

Педагогик технологияларни юқорида айtilганлардан бошқа бирқанча белгиларига кўра ҳам турларга ажратилади. Бундай турларга ажратишлар ҳар бир педагогик технологиялар ўзига хос равишда серқирра эканлигидан келиб чиқади ҳамда уларни илмий-назарий ҳамда амалий мақсадлар нуқтаи назаридан чуқур таҳлил қилишга, ўзлаштиришга, янада ривожлантиришга хизмат қилади.

Педагогик технологиянинг асосий жараёнлари

Ҳозирда педагогик технологияларнинг турлари кўп бўлиб, улар бири-бирдан юқорида айtilгандек, айрим алоҳида йўналиш ва мақсадларга асосий эътибор қаратилгани билан фарқланадилар.

Педагогик технология жараёнини ўрганишнинг соддалаштирилган тартибини қуйидагича тушуниш мумкин.

Тушунтириш – ахборотнинг маъно-мазмунини, ундан фойдаланиш тартибини турли восита ва усулларни қўллаб, тушунтириувчининг ўзи тушунган даражада бошқаларга етказиш фаолиятдан иборат жараён.

Тушуниш – ахборотнинг маъно-мазмунини идрок қилиш, ундан кўрсатилган тартибда мустақил фойдалана олиш.

Ўргатиш – ахборотдан фойдаланиш ва турли ҳаракатларни бажариш кўникмаларини ўргатувчининг ўзи ўрганган даражада бошқаларнинг такрорлай олишини турли восита ва усулларни қўллаб амалга ошириш фаолиятдан иборат жараён.

Ўрганиш – ахборотдан фойдаланиш ва турли ҳаракатларни кўрсатилган тартибда мустақил бажариш кўникмаларини эгаллаш.

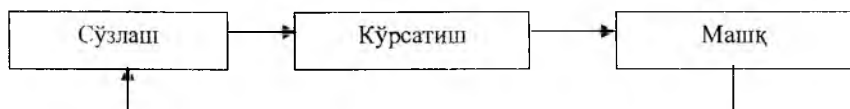
Ўзлаштириш – тушуниш, ўрганиш орқали ахборотнинг маъно-мазмуни, ундан фойдаланиш ёки ҳаракатларни бажариш тартиби тўғрисида билим ва кўникмалар ҳосил бўлиши.

Ўзлаштириш шартли равишда қуйидаги учта даражага ажратилади:

- 1) ўратилган билим, кўникмаларни тўғри такрорлаш.
- 2) уларни амалий фаолиятда қўллаш; улардан тегишли мақсадларда фойдаланиш имкониятига эга бўлиш;
- 3) уларни ижодий таҳлил қилиш, қиёслаш, умумлаштириш, хулосалар чиқариш асосида тақомиллаштириш фаолиятини амалга ошириш имкониятига эга бўлиш.

Шу билан бирга педагогик технологияларнинг ҳаммасида ҳам бирдек қўлланиладиган ва таълим-тарбия жараёнининг тарихий таркиб топишида ва ривожланиб боришида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган асосий таркибий элементлар сўзлаш, кўрсатиш ва машқлар бажаришдан иборат бўлиб, улар ўзаро қуйидагича кетма-кетликда ва боғлиқликда амал қилади:

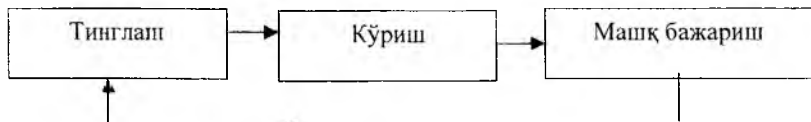
9- схема.

Бу схемадаги тушунча ва боғлиқликлар асосан бир бутун ҳолда амал қилиниб, таълим-тарбия жараёнининг ва унинг ҳозирги тақомиллашган шакли бўлган педагогик технологияларнинг асосий ўзагини ташкил қилади. Ушбу схемадан педагогик технология жараёни иштирокчилари бўлган ўқувчи, ўқитувчи, таълим менеджери, методист-технологнинг фаолиятларини ташкил қилувчи асосий элементлари ҳам аниқланади.

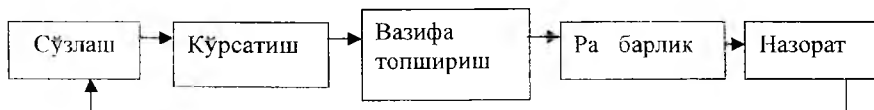
Бунда ўқувчи фаолиятидаги асосий жараёнлар қуйидагилар:

10- схема.

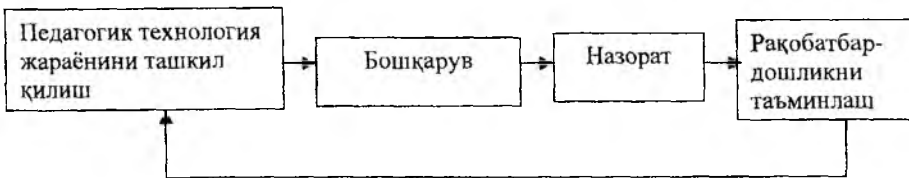
11- схема.

Ўқитувчи фаолиятидаги асосий жараёнлар:

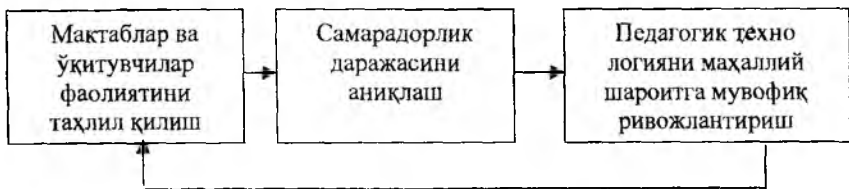
12- схема.

Таълим менеждери фаолиятидаги асосий жараёнлар

13- схема

Методист-технолог фаолиятидаги асосий жараёнлар:

Юқоридаги схемада методист-технолог деб номлашнинг сабаби оддий бўлиб, таълим тизимида хусусий методикалар асосида иш олиб борилганда ўқув фанлари ва бошқа йўналишлар бўйича методистлар фаолият олиб борадилар.

Ҳозирда эса педагогик технологиялар оммалашиб бораётгани муносабати билан уларни турли-туман шароитларга мувофиқ такомиллаштириш, жорий қилиш ва самарадорлигини ошириш учун чоратадбирларни белгилаш билан шуғулланувчи мутахассисларни технолог ёки методист-технологлар деб номлаш тўғрироқ ҳисобланиши лозим.

Юқоридаги схемаларни шартли равишда педагогик технологиянинг сўз, кўз, машқ схемаси деб номлаш мумкин бўлиб, ушбу учта тушунчанинг ҳар бири жуда кенг қамровли ҳамда алоҳида аҳамиятга эга эканлиги маълум. Лекин шу билан бирга бу учта тушунча педагогик технология учун бир-биридан ажралмас ҳисобланади.

Педагогик технологиянинг асосий элементлари бўлган ушбу сўзлаш, кўрсатиш ва машқлар бажаришни технологик жараённинг учта таркибий бўлаги сифатида таҳлил қилиш мақсадга мувофиқ. Уларнинг ҳар бири жуда кенг кўламли бўлиб, батафсил таҳлил қилиш кўп вақт ва кучни талаб қилади.

Шу сабабдан бу жараёнлар билан боғлиқ умумий тушунчаларни жадваллар шаклида келтирамиз.

2- жадвал

Педагогик технологиянинг сўзлаш жараёнида ўқитувчи ва ўқувчи фаолияти ҳамда улар учун зарур воситалар

Ўқитувчи		Ўқувчи	
Фаолияти	Воситалар	Фаолияти	Воситалар
Сўзлаш	Мотивлар	Тинглаш	Мотивлар
Тушунтириш	Ахборот ва у	Эшитиш	Диққат
Маъруза	ҳақидаги билим	Ўзлаштириш	Хотира
Савол- жавоб	Мантиқ	Савол-жавоб	Такрорлаш
Баҳс	Малака	Ёзиб олиш	Қобилият
Мунозара	Маҳорат	Сўзлаш	Ирода
Музокара	Дунёқараш	Ёлда сақлаш	Сабр
Ёзиб кўрсатиш	Эътиқод	Фикрлаш ва	Чидам
Маслаҳат	Мафкура	бошқалар	Иқтидор
Насиҳат	Нутқ		Истеъдод
Танбёҳ	Интонация		Машқ дафтари
Раҳбарлик	Новербал нутқ		ва бошқалар
Назорат	Воситалари		
Ижод			

Бу жадвалдаги ҳар бир тушунча ва улар орасидаги боғлиқликлар алоҳида тизимни ташкил қилади. Бу ерда педагогик технология асосан психологик воситаларга, жумладан, ўқитувчи маҳорати, малакаси, ўқувчининг истеъдоди, иродасига боғлиқлигига эътибор қаратиш лозим.

3- жадвал

Кўргазмали ўқув жараёнида ўқитувчи ва ўқувчи фаолияти ва воситалар.

Ўқитувчи		Ўқувчи	
Фаолияти	Воситалар	Фаолияти	Воситалар
Кўрсатиш	Синф доскаси	Кўриш	Диққат
Тушунтириш	Қоғоз варағи	Кузатиш Тушуниш	Хотира
Савол –жавоб	Бўр, фломастер	Ўзлаштириш	Қобилият
Раҳбарлик	Ўқув плакатлари	Ёзиш, чизиш,	Кузатувчанлик
Назорат	Компьютер	ҳисоблаш	Тафаккур
	Моделлар	Ҳаракатларни	Машқ дафтари
	Асбоблар	ўрганиш	ва бошқалар
	Станоклар	Такрорлаш	
	Муляж	Сўзлаш	
	Гербарий	Савол-жавоб	
	Альбом	Таҳлил	
	Китоб, журнал	Қиёслаш	
	Газета	Умумлаштириш	
	Жониворлар,	Фикрлаш ва	
	Ўсимликлар,	бошқалар	
	Буюмлар		
	Табиат		
	Ёруғлик ва ранг		

	ходисалари Ҳаракатлар ва тартиби, тезлиги, ритми Фото, кино, видео тасвирлар Схема, жадвал, график, карта, расм, ёзувлар.		
--	--	--	--

Бу схемада турли фанларни ўқитишда қўлланиладиган кўргазмали воситаларнинг умумий номлари келтирилган. Бунда синф доскасидаги ўқитувчи ёзадиган ёзув ва тасвирларнинг аҳамиятига эътибор қаратилган. Хозирда бунинг ўрнига катта қоғоз varaқларига турли рангдаги фломастерлар билан ёзиш тарқалмоқда.

Ҳаракатларни ўрганиш машғулоти хамма фанлар билан бир қаторда меҳнат, жисмоний тарбия, мусиқа каби дарсларда кўпроқ ўриш эгаллайди.

Кўргазмалиликда фақат кўриш эмас, ушлаб кўриш, ҳидлаш ёки таъм билиш орқали хам ўрганилаётган объектларнинг қаттиқ, юмшоқлиги, ҳарорати, ҳиди ва бошқа белгилари билан таништирилади.

4- жадвал

Машқлар бажариш жараёнида ўқитувчи ва ўқувчи фаолияти ва воситалар

Ўқитувчи		Ўқувчи	
Фаолияти	Воситалар	Фаолияти	Воситалар
Машқ бажариш тартибини кўрсатиб бериш, тушунтириш, савол-жавоб, раҳбарлик, назорат	Масалалар Топшириқлар Тестлар Асбоблар Станоклар Жихозлар Материаллар Компьютер Уйга вазифа	Кузатиш, тушуниш, машқ бажариш, такрорлаш, ўзлаштириш, сўзлаш, савол-жавоб, ёзиш, чизиш, ҳисоблаш, ҳаракатларни бажариш, куриш-ясаш, уй вазифасини бажариш, фикрлаш ва бошқалар	Диққат, Тафаккур, Хотира Асбоблар Материаллар Машқ дафтари ва бошқалар

Машқлар бажариш ўзлаштиришнинг энг мустаҳкамлайдиган ўқув жараёни ҳисобланади. Бу машқлар ҳар бир фанда узига хос мазмунда

268883
 331

бўлади. Машқлар бажариш жараёнида кўпинча ўқувчининг ҳамма сезги аъзолари иштирок этиши эслаб қолиш даражасини ошириши билан педагогик имкониятларни янада кенгайтиради.

Машқлар ўқиш, ёзиш, сўзлаш, фикрлаш, ҳисоблаш, турли ҳаракатлар бажариш, қуриш-ясаш, чизиш, бўяш, мусиқа чалини, кўшиқ айтиш, мисол, масала, тестлар ечиш, компьютер билан ишлаш, асбоблар, станоклар, бошқа техника воситалари билан ишлаш, материалларга турли ишлов бериш, далада, фермада, қурилишда ишлаш, уй-рўзгор ишларини бажариш, жисмоний ва спорт машқлари, ишчанлик ўйинлари, мусобақа, кўрик, танлов ва бошқалардан иборат.

Машгулот вақтининг кўпроқ қисми машқлар бажаришга сарфланиши албатта яхши натижалар беради.

Ўқитувчи фаолиятидаги **раҳбарлик** ва **назорат** алоҳида масалалар бўлиб, ҳар бир машгулотнинг мақсад ва мазмунига мувофиқ амалга оширилади.

Назоратнинг энг ҳақиқий ва тўғри тури ўз-ўзини назорат қилиш ҳисобланади. Бу педагогик технологиянинг барча иштирокчилари, яъни ўқитувчи ва ўқувчиларга тегишли. Лекин маълумки, кўпинча одамларда ўз-ўзини қатъий назорат қилиш одатга айланмаган, бунинг учун кўп ҳолларда ирода етишмайди.

Шунинг учун ўқувчи фаолиятини назорат қилиш ўқитувчи ва оналар томонидан ҳамкорликда олиб борилиши мақсадга мувофиқ.

Бунда назорат учун ҳаддан ортиқ вақт сарфламасликка эътибор бериш, ўқитувчининг асосий иш вақти назорат учун эмас, ўқувчиларга кўпроқ билимлар беришга сарфланишига эришиш лозим.

Агар ўқувчиларнинг ўқиш мотивлари, машгулотларнинг бошидан охиригача диққатни жамлаши, эслаб қолиши, хотирада сақлаши ва ўрганганларини амалда мустақил қўллаш олиши каби кўрсаткичлари мунтазам равишда масалан, 100 фоиз бўлганда эди, шундагина уларнинг ўзлаштиришларини назорат қилишга вақт сарфламаслик мумкин бўлар эди.

Лекин амалда бундай эмаслиги ҳаммага маълум, шу сабабдан ҳозирда назоратнинг рейтинг усулини янада такомиллаштирган ҳолда амалга жорий қилинмоқда.

Мавжуд педагогик технологиялар аслида юқорида айтилган сўзлаш, кўрсатиш, машқдан иборат учта таркибий элементнинг ҳар турли комбинацияларини ташкил қилади. Улар таълим-тарбиянинг айрим йўналишига, мазмунига алоҳида эътибор берилгани ҳамда шунга мувофиқ мақсадларга қаратилгани билан фарқланади.

Педагогик технологияларда қўлланиладиган воситалар

Педагогик технологияларни амалга ошириш учун ўзига хос воситалар зарур бўлади.

Ҳар бир педагогик технологияда қўлланиладиган воситалар умуман ўхшаш бўлиб, уларнинг турлари кўп. Уларни шартли равишда қуйидаги турларга ажратиш мумкин:

Вербал, новербал, визуал, аудио, табиий, ўқув анжомлари ҳамда мактаб жиҳозлари.

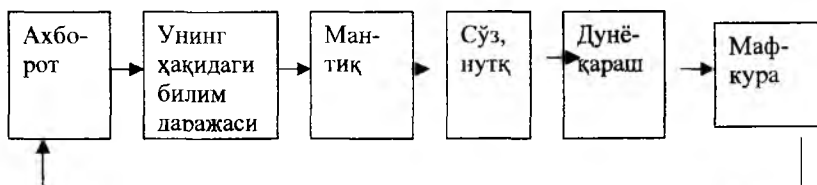
Вербал воситаларнинг асосини ахборот ташкил қилади. Булар сўзлар билан ифодаланадиган ахборотлар бўлиб, уларни сўз орқали ифодалаб бериш учун ўқитувчи уни ўзлаштирган бўлиши, яъни шу ахборот ҳақидаги билимга эга бўлиши лозим.

Бошқача айтганда педагогик технологияларнинг вербал воситаларини ўқитувчининг билимлари даражасидаги ахборотлар ташкил қилади. Шу сабабли ҳозирда таълим жараёнига фақат ўқувчи ва ўқитувчининг иштирок этиши етарли бўлмай қолди.

Замонавий таълимни амалга оширишнинг яна бир зарур шarti ўқув фанлари бўйича ахборот манбалари, шу жумладан, янги ахборот технологияларининг тез ва қулай фойдаланиш имконини берувчи турларидан ҳар бир ўқувчи ва ўқитувчи эркин фойдалана оладиган шароит яратишдан иборат. Яъни ҳозирда сифатли таълим бериш учун анъанавий иккита томон бўлган ўқувчи-ўқитувчига зарур ахборотларни етказиб турувчи хизматдан иборат учинчи томон фаолиятини ташкил қилиш зарур.

Бу йўналиш ахборот технологияларини таълим-тарбия жараёнига жорий қилиш йўналиши деб номланади. Шу ахборотларни ўқувчилар тушуна оладиган мантиқий шаклларда ифодалаш ўқувчи билан ўқитувчининг вербал мулоқотини ташкил қилади. Буни қуйидагича схема орқали ифодалаш мумкин.

14- схема.

Бу схемадан таълим жараёнида ҳар бир ахборотни ўқитувчи ўзлаштирган даражада, унинг мантиқий тафаккурига, нутқий қобилиятларига, дунёқарашига ва мафкурасига мувофиқ равишда баён қилиниши кўриниб турибди.

Вербал мулоқот шакллари ҳар хил бўлиб, уларнинг асосийлари нутқ сўзлаш, маъруза, суҳбатлашиш, савол сўраш, саволга жавоб бериш, баҳс, мунозара, музокара, хабар бериш, кенгаш, маслаҳат, насиҳат, танбех, табрик, саломлашиш, хайрлашиш кабиларни ўз ичига олади.

Ушбу вербал мулоқот шаклларида қўлланиладиган нутқ интонациялари сўзловчининг фикрларидаги унинг мақсадига мувофиқ

бўлган маъно-мазмунларни чуқурлаштириш, яққоллаштириш имконини беради.

Ўқитувчи ўқувчи учун маълум бўлган тушунчаларга асосланган ҳолда янги ахборотларни таништириб, тушунтириб боради.

Бу жараёнда ўқувчилар диққатни жамлаш, тинглаш, эшитиш, англаш, тушуниш, идрок қилиш, мантиқий фикрлаш (таҳлил қилиш, қиссаш, умумлаштириш), хотирада сақлаш, қайта эшлаш фаолиятлари билан банд бўладилар. Бунда ўқувчининг қизиқиши, ҳаваси, эҳтиёжи манфаатдорлиги, қобилият, истеъдод, иқтидори унинг муваффақияти асоси бўлади.

Юқоридаги фикримизнинг далили сифатида вербал мулоқот шаклларида айримлари ҳақида тўхталиб ўтаемиз.

Маърузаларни фаол усулда ўтказиш. Ҳар қандай юқори савияда ўтказилган маъруза, гарчанд у фактларга бой бўлса ҳам, агар узоқ вақт давом этса, ўқувчининг эшитиш қобилияти сусаяди ва чарчайди. Бу ҳолат ўқувчининг лоқайд эшитувчига айлантиради. Маъруза қанча узоқ давом этса, самарадорлик шунча камая боради.

Шунинг учун янги педагогик технология асосида ташкил этилган маърузалар ўқувчига қўл келади.

Маърузачи ўз маърузасини бирнеча блокларга бўлади. Ҳар блокни 15-20 минут давом эттиради ва ҳар бир блокдан сўнг тўхтаб ўтади.

Маъруза давомида айрим муаммоларни ўртага ташлайди. Шу вақт оралигида бу муаммога ўқувчиларнинг муносабатини аниқлайди, уларнинг фикрларини тинглайди. Ҳар бир фикр билдирувчига имконият яратади. Унинг фикрини диққат билан тинглайди. Аммо уни танқид остига олмай, бошқаларнинг фикрларини тинглайди. Бу ҳолат маърузага нисбатан бўлган муносабатни ижобий томонга ўзгартиради, маърузага бефарқ қарамасликка сабаб бўлади. Ўқувчиларни бирма-бир суҳбатга тортиш 5 минут давом этади.

Маърузачи ўқувчиларнинг қизиқиш, ингилиш, масъулияти ошиб боришини кузатиб боради. Маърузани давом эттиради ва шу ҳол такрорланади. Шу давр ичида доимий фаол иштирок этувчилар, теран фикр билдирувчилар маърузачининг таянчига айланади.

Маъруза давомида мавзуни секин - аста ўқувчининг кундалик фаолиятига боғлаш бошланади, аста-секин уларга ҳам қисқа мунозаралар асосида жавоб топилади.

Шу ҳолда кечган маърузаларда ўқувчилар вақт қандай ўтиб кетганини билмай қоладилар. Маърузанинг яна давом этишини хоҳлаб, бефарқлик ўрнини ҳушёрлик, ички интилиш, ечим қидириш эгаллайди, ўзлари ҳам ечимини топишда шахсан иштирок этишга ҳисса қўшишга интиладилар.

Бундай маърузалар ҳар икки томоннинг ўзаро фаоллигини оширади. Навбатдаги мунозараларга чорлайди. Ўқувчилар бундай маърузада иштирок этар эканлар, қолган маърузалар яна давом этишини домла билан яна қачон учрашишларини истаб қоладилар.

Давра суҳбатлари. Давра суҳбатида маърузачи ўқитувчи бош ташкилотчи бўлиб қолади. Давра суҳбатлари кўпинча ўқувчиларга таниш ёки яқин мавзуларда ўтказилади. Давра суҳбати мавзулари, режалари, саволлари ўқувчиларга аввалдан бир неча кун олдин тарқатилади.

Ўқувчилар учун мустақил тайёргарлик кўришга, уларни бир-бирлари билан аввалдан ўзаро фикр алмашишга, кутубхона, интернетдан айрим маълумотларни тўплаш, қайта ишлаш, кичик матн тузиш имконияти яратилади. Давра суҳбатининг афзаллиги шундаки, ҳар бир ўқувчи индивидуал тайёргарлик кўради. Ҳар икки томон даврани ўтказишга тайёргарлик билан келади. Суҳбатни ўқитувчи, гоҳо лидер ўқувчи олиб бориши мумкин.

Давра суҳбатлари илгаридан дастурланган дарс жадвали асосида олиб бориши мумкин.

Давра суҳбатининг яна бир афзаллиги шундаки, ҳар бир ўқувчи ўз билимини, оғзаки нутқини, шахсий фикрини эркин-эмин намойиш этишига муҳит яратилади. Ўқувчи ҳамда ўқитувчининг шахсий маъсулияти ошади, ҳам ўқиш, ҳам ўрганиш ёнма - ён давом этади. Материални ўқиш ўрганишга, ўзаро фикр алмашишга, ўзлаштиришга мотив ошади. Билимни олиш, унинг ўзлаштирилишини кафолатланади.

Мунозаралар ўтказиш. Мунозараларни ташкил этиш ва ўтказиш ташкилотчидан жуда жиддий тайёргарликни, ижодий муҳит яратишни талаб этади. Ўқитувчи илгаридан мунозаранинг мавзусини, уни ўтказиш режасини, вақтларини ўқувчилар билан ўзаро келишиб олади.

Ўқувчиларга ўқув йили бошланишида мунозара мавзулари режаси эълон қилиниб, уларга етказилади. Уларнинг тайёргарлик кўришлари учун вақт берилади. Мунозара муҳокамасига мактаб раҳбарияти, маҳалла фаоллари, машҳур мутахассислар таклиф этилади. Мунозаранинг бошловчиси тайинланади. Бошловчи жуда кенг қамровли билимга эга бўлиши керак.

Мунозара даврида вужудга келадиган муаммоли масалалар, айниқса, чигал фикрлар бўйича уларни чуқур таҳлил қилиш қобилиятига эга экспертлар таклиф этилади. Мунозарани олиб борганда унинг иштирокчиларини қизиқтириб, қовуштириб, бошқариб, зарур йўлланмалар бериб бориш муҳим аҳамият касб этади. Айнан мунозара жараёнида тўғри хулосалар чиқариш жуда катта маъсулият талаб этади.

Мунозаралар мавзуга қизиқиш билдирган синфларни кўшиб, аксинча ҳолларда эса, уларни гуруҳларга бўлиб, зарур бўлган айрим ҳолларда катта залларда, катта синф хоналарида олиб борилади. Мунозаралар демократик, ошкоралик, тенглик, самимийлик, ҳамкорлик, ҳам ижодкорлик, бир - бирини қўллаш руҳиятида олиб борилишини таъминлаш яхши натижалар беради. Мунозара эркин фикр юритишни, ўз шахсий позициясида туришни ўргатади. Энг муҳими, ўқувчини мустақил мутолаага, фикр алмашув орқали узлуксиз ўз билим ва малакасини оширишга олиб келади.

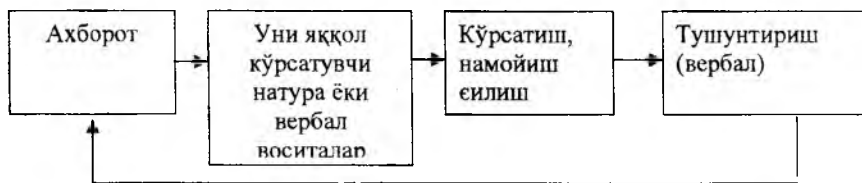
Новербал воситалар мимика, қўл, гавда ҳаракатлари орқали бирор маъно-мазмунни ифодалаш ёки таъкидлашдан иборат. Новербал воситалар

жиддий аҳамиятга эга бўлиб, уларнинг ўрнини бошқа нарса боса олмайди. Инсоннинг ҳар бир ҳаракати маълум маънога эга бўлиб, бу ҳаракатларни турли халқларда турлича тушунилади. Бу ҳаракатларни новербал нутқ деб номлаш қабул қилинган. Новербал нутқ инсоннинг у ёки бу мускуллари ҳаракати орқали амалга оширилади. Шу ўринда инсоннинг ҳар қандай ҳаракати, шу жумладан, унинг фикрлаши ҳам ундаги маълум мускуллар ҳаракатидан иборат эканлигини эслатиб ўтиш мақсадга мувофиқ.

Визуал (кўргазмали) воситалар педагогик технология жараёнида ўқувчилар кўз билан кўришлари учун мўлжалланган барча воситаларни ўз ичига олади. Буларга синф доскасидаги ёзув ва бошқа тасвирлар, китоблардаги ёзув ва тасвирлар, тарқатма материаллар, ўқув плакатлари, фото суратлар, тасвирий санъат асарлари, видео, кино тасвирлар, жониворлар, ўсимликлар, табиат объектлари, турли буюмлар ва бошқалар киради.

Кўргазмали воситаларнинг педагогик технологияда қўлланиши ўқувчиларга ўргатиш керак ахборотга тегишли мазмунни турли шакл ва усулларда кўрсатиш орқали тез, аниқ ва тўғри тушунтириш имкониятини беради. Буни қуйидагича ифодалаш мумкин.

15- схема.

Бу жараёнда ўқувчининг фаолияти диққатни жамлаш, кўриш, кузатиш тасаввур қилиш, фикрлаш (таҳлил, қиёс, умумлаштириш) идрок, хотирада сақлаш ва шу қабилардан иборат бўлади.

Аудио воситалар эшитиш орқали ахборотни ўрганиш, ўзлаштириш имкониятини берувчи, одатда, вазифаларни ёзиш ва қайта эшитиш учун хизмат қилувчи магнитофон тасмаси, турли дисклар, бундан ташқари мусиқа асбобларининг овози ва бошқа табиий овозлар бўлиши мумкин.

Ҳозирда кўпроқ **аудиовизуал** воситалар, яъни бир вақтда эшитиш ва кўришга хизмат қилувчи воситалар: кино ва бошқа овозли видео тасвирлардан фойдаланилади.

Бу педагогик воситалардан самарали фойдаланиш учун ўқувчининг қуйидаги қобилияти, имконияти, хусусиятлари ҳисобга олиниши мақсадга мувофиқ. Маълумки, ўқувчилар психологик жиҳатдан ташқи ахборотни кўпроқ кўриш ёки эшитиш, шунингдек, бошқа сезги аъзолари ёки ҳаракатлар орқали яхшироқ эслаб қолувчи, ўзлаштирувчилар тоифаларига ажратиладилар. Шу нуқтаи назардан:

Ќўриш орқали хотирасида қолдирувчилар – матн, схема, диаграмма, таблицаларни яхши эслаб қоладилар, хотираларида сақлайдилар ва қайта тиклай оладилар.

Эшитиш орқали хотирасида қолдирувчилар – матнни, унинг мазмунини кимнингдир овози орқали хотираларида сақлаб қоладилар.

Харакатлантирувчи куч орқали хотирада олиб қолувчилар - ёзиб-чизиб, тасвишлаб ёки қайта-қайта такрорлаш орқали хотираларида олиб қоладилар.

Аслида эса амалиётда шу ҳамма ҳолатларни ҳисобга олган ҳолда ҳар бир вазиятларда тегишлича ижодий ёндошув асосида мавжуд воситалардан комплекс фойдаланиш энг яхши самара бериши мумкин.

Табиий воситаларга педагогик технология жараёнида ўрганиш кўзда тутилган мазмунга тегишли барча табиий нарсалар кирази. Булар одам ва жониворлар, ўсимликлар ва табиат, асбоб-ускуналар, буюмлар, машина, механизмлар, иншоотлар ва шу кабилардан иборат.

Ўқувчи ва ўқитувчи учун зарур **Ўқув анжомлари** ҳамда **мактаб жиҳозлари** педагогик технологиянинг зарур воситалари ҳисобланади.

Умуман педагогик технологиянинг сифати ва самарадорлиги ҳозирги кунда кўп жиҳатдан барча турдаги зарур воситаларнинг сифати ва улардан юқори самарадорлик билан фойдалана билишга боғлиқ.

Бу воситалардан тўғри ва унумли фойдаланиш ўқитувчининг малака, маҳорат, ижодкорлиги, изланувчанлиги билан боғлиқ.

Модуллар ва алгоритмлар

Ҳар бир педагогик технология ўзига хос педагогик тизимдан иборат бўлиб, бу тизим модуллардан ташкил топади.

Педагогик технологиянинг чиндан ҳам мавжуд эканлигини ҳамда ишлатишга тайёрлигини унинг таркибидаги модуллар ва алгоритмлар қанчалик даражада тўлиқ ва пухта эканлиги билан белгиланади.

Модул ва алгоритм ҳар қандай технологиянинг асосий тушунчалари бўлиб, педагогик технолгия учун ҳам бу тушунчалар шунчалик аҳамиятли. Педагогик технологиядаги модул ва алгоритм тушунчалари бирмунча ўзига хос хусусиятларга эга.

Модул – педагогик технологияни ташкил қилувчи таркибий бўлақларни ифодаловчи тушунча. Бу таркибий бўлақлар, яъни модуллар энг кичик бўлақлардан ҳамда уларнинг турли миқдордаги тўпламларидан иборат бўлади. Бунда энг кичик таркибий бўлақни энг кичик модул, бошқаларини эса ўз ичига қанча шундай модулни олишига қараб, тегишлича даражадаги модуллар дейилади.

Педагогик технологиянинг энг кичик модуллари энг асосий тушунча бўлиб, улар гўёки педагогик технологияни ҳосил қилувчи «ғиштча»лар вазифасини бажариши билан асосий аҳамиятга эга.

Бунда кичик модул, модул тўплами, бирламчи модул ва модул даражаси деган тушунчалардан фойдаланилади. Улар қуйидагича таърифланади:

Кичик модул – педагогик технология таркибидаги энг кичик бирликни ифодалайди. Амалда бундай кичик модулни ташкил қилувчи бошқа кичик модулларга ажратиш мумкин эмас деб ҳисобланади.

Бирламчи модул – педагогик технологияни унинг бирор даражасидан бошлаб тасвирлашда дастлабки модул сифатида танланган ва ўз таркибига битта ёки бирнечта кичик модулларни оладиган модул тўплами.

Модул тўплами – педагогик технологияни унинг бирор даражасидан бошлаб тасвирлаш мақсади асосида битта модул сифатида ҳисобланган бирнечта модуллар йиғиндиси.

Модул даражаси – педагогик технологияни тасвирлаш кўламига мувофиқ равишда танланган бирламчи модулларнинг ўз таркибида аслида қанча модулларга эга эканлиги кўрсаткичи.

✓ Педагогик технологиянинг модуллари қуйидагича даражаларга ажратилиши мумкин:

1. Бир ўқув машғулоти ўтказиш технологиясини ташкил қилувчи модуллар.

2. Ўқув фанининг бир мавзусини, бир бўлимини, бир қисмини ёки ҳаммасининг таркибий бўлақларини ҳамда ўқитиш технологиясини ташкил қилувчи модуллар. Уларни блоклар деб ҳам номланади.

3. Бир нечта турдош ўқув фанларининг таркибий бўлақларини ҳамда айрим фанларни ўқитиш технологиясини ташкил қилувчи модуллар (блоклар).

4. Давлат таълим стандартининг таркибий бўлақларини ҳамда уларнинг бажарилишини таъминлаш технологияларини ташкил қилувчи модуллар.

5. Ўқув режа ва дастурларнинг таркибий бўлақларини ҳамда уларнинг бажарилишини таъминлаш технологиясини ташкил қилувчи модуллар.

6. Таълим воситаларини ташкил қилувчи модуллар.

7. Педагогик технология жараёнида қўлланиладиган усулларни ташкил қилувчи модуллар.

Ушбу модуллар орасида ўқув машғулоти ташкил қилувчи модуллар педагогик технология жараёнининг энг асосий бўғинини ташкил қилиши билан энг аҳамиятли ҳисобланади. Улар қуйидаги турларга ажратилади:

Машғулот мазмунини ташкил қилувчи асосий тушунчалар.

Шу тушунчаларни ўқувчиларга тушунтириш жараёнининг таркибий қисмлари.

Шу таркибий қисмларнинг ҳар бирида қўлланиладиган таълим-тарбия воситалари ва усуллари.

Ўқитувчининг машғулот давомида бажарадиган фаолиятини ташкил қилувчи модуллар.

Ўқувчиларнинг машғулот бошидан охиригача бўлган вақт давомида бажарадиган фаолиятларини ташкил қилувчи модуллар.

Ўқувчиларнинг ўзлаштиришини назорат қилиш ишларини ташкил қилувчи модуллар ва шу қабили.

Юқорида айтилганлардан кўриниб турибдики, педагогик технология жараёнидаги модуллар таълим мазмуни, воситалари ва усулларининг ҳар бирига тегишли таркибий элементларни ташкил қилади. Бунда таълим мазмуни модуллари - ўргатилаётган ахборотнинг таркибини ташкил қилувчи бирликларни; таълим воситалари модуллари-шу воситаларнинг бирликларини; таълим усуллари модуллари-шу усулларни амалга ошириш фаолияти давомида бажариладиган ҳаракатларни ташкил қилувчи бирликларни ифодалайди.

Модул ўзгармас, қотириб қўйилган нарса деб тушунилмаслиги керак. Аслида ҳар бир модул ўзига тегишли кичик мақсадни ифодалайди. Бу мақсадни амалга оширишда эса тегишли шароит учун энг маъқул деб тошилган йўллар, усуллар, воситалардан фойдаланиш кўзда тутилади. Демак, модулда белгиланган мақсадни ўзгартирмаган ҳолда уни тўлиқ амалга оширишни таъминловчи ўзаро фарқ қилувчи ҳар турли йўллар, усуллар, воситалар қўлланилиши мумкин.

Ушбу модулларни ажратиб белгилашда маълум тартибга риоя қилиш зарур.

Бунда, аввало, энг кичик ёки бирламчи модулни ажратилади. Уни педагогик технологияни турли даражасидан бошлаб ишлаб чиқишда турли катталиқда ажратиш мумкин. Масалан, бирорта фикрни тушунтириш юзасидан шу фикрни тушунтириш жараёнини бир бутун ҳолатда битта модул ҳисоблаш ҳам ёки шу жараённи бирнечта бўлақларга ажратиб, уларнинг ҳар бирини алоҳида модуллар деб ҳисоблаш ҳам, шунингдек, битта эмас, бирнечта ўзаро боғлиқ фикрларни тушунтириш жараёнини бир бутун ҳолда битта модул деб ҳисоблаш ҳам мумкин. Шу тартибда энг кичик-бирламчи модулни ажратишда асосий шарт шу модул таркибида ҳамма зарур элементлар албатта сақланиши ва уларни исталган бошқа вақтда, бошқа жойда, бошқа тегишли тайёргарликка эга бўлган мутахассислар ва ўқувчилар томонидан олдиндан кўзда тутилган даражада бажариш имкониятини сақлашдан иборат.

Шундай тартибда белгиланган модулни энг кичик ёки бирламчи модул деб аталади.

Шундай бирламчи модулларни зарур бўлган ҳолларда тартиб сонлари бўйича белгилаш учун «1-модул»; «2-модул» кўринишидаги ёзувлар билан ажратиб кўрсатиш ёки «модул» сўзини ёзмасдан, фақат тартиб сони орқали кўрсатиш мумкин. Бундай тартиб сонлари билан белгилаш орқали педагогик технологиянинг тўлиқ баён қилинишини таъминлаш ҳамда келгусида тўлиқ сақланишини назорат қилиш имконияти ҳосил бўлади.

Педагогик технология жараёнини тасвирлашда унинг кенгрок даражалардаги қўлланишини умумлаштириб тасвирлаш лозим бўлган ҳолларда, одатда, шундай бирламчи модулларнинг ҳамини алоҳида кўрсатиш шарт бўлмайди. Бундай мақсадлар учун бирнечта бирламчи

модулларнинг тегишли нуктаи назардан ўзаро боғлиқликларини ёки мосликларини ҳисобга олган ҳолда умумлаштириб ҳосил қилинган тўпламини айрим модул сифатида кўрсатилади.

Бундай тартибда ҳосил қилинган модул даражали модул деб аталади ва уни ёзма шаклда белгилашда ўз таркибида нечта бирламчи модул бор бўлса, шунча даражали эканлиги кўрсатиб қўйилиши мақсадга мувофиқ.

Буни «1-модул (4)» ёки «1(4)» кўринишида белгилаш мумкин. Бунда шу модулнинг тасвирланган педагогик технология жараёнидаги тартиб сони биринчи эканлиги ҳамда ўз таркибига 4 донга бирламчи модулни олиши, яъни тўртинчи даражали модул эканлиги шартли равишда кўрсатилган.

Ушбу тартибларга риоя қилинганда ҳар бир тасвирланаётган педагогик технология жараёни таркибида бўлган жами бирламчи модуллар сони ҳамда уларнинг тўпламларидан иборат даражали модуллар сони қанча эканлиги маълум сақланади ва бунинг натижасида тасвирланаётган педагогик технология жараёни тўлиқ акс эттирилиши таъминланади.

Юқорида айтилган ўқув фани бир мавзусининг таркибий бўлақларини ҳамда ўқитиш технологиясини умумлаштириб, битта модул сифатида белгилаш шу ўқув фанига доир ҳар турли масалаларни ҳал қилиш мақсадида қўлланилади. Бу ерда шу ўқув фанининг бир мавзуси ўрнига унинг бир бўлимини, бир қисмини ёки ҳаммасини битта модул сифатида белгилаш ҳам шунга ўхшаш мақсадларда қўлланилади. Уларни **блоклар** деб номлаш ҳам қўлланилади.

Бундай модулларни белгилашда уларнинг ўзини шартли равишда бирламчи модул деб ҳисоблаш ва шунга мувофиқ тартибда белгилаш ҳам мумкин.

Бундай модулларни даражали модул сифатида белгилаш мақсадга мувофиқ бўлган ҳолларда эса, улар учун бирламчи модулларни шартли равишда педагогик технологиянинг қайси даражасидаги модулларидан бошлаб ҳисоблаш белгилаб олинади. Шунга мувофиқ равишда модулнинг даражасини белгилаш мумкин бўлади.

Модулнинг даражаси шу тартибда кўрсатилган ҳолда педагогик технологияни қайси бирламчи даражадан бошлаб тасвирланаётган бўлса, шунга мос равишда тўлиқ акс эттириш таъминланади.

Педагогик технология материалларини юқорида айтилган тартибда модулларга ажратиш жараёни **модуллаштириш** деб аталади. Модуллаштиришни тегишли материалларни тайёрлаш жараёнида амалга ошириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Шу билан бирга илгари тайёрланган материаллар асосида ҳам модуллаштириш амалга оширилиши мумкин.

Модулларни ҳамма ҳоларда ҳам тартиб сонлари ва даражаларини кўрсатган ҳолда белгиланмайди. Лекин бундай ҳолда педагогик технологиянинг тўлиқ баён қилинганлигини асосли кафолатлаш қийин бўлади.

Давлат таълим стандарти, ўқув режа ва дастурлар ҳам зарур ҳолларда юқоридаги тартибда модуллаштирилиши мумкин.

Таълим воситаларини ҳар бир машғулот учун, айрим мавзу, бўлим, қисм ва умуман бир ўқув фани учун зарурлилик даражасига мувофиқ модуллаштириш мумкин.

Шунингдек, таълим жараёнида қўлланидиган усулларни ҳамда ўқитувчи фаолиятини ва ўқувчи фаолиятини ҳам зарур ҳисобланган ҳолларда алоҳида модуллаштириш мумкин.

Алгоритм – педагогик технология таркибий бўлаклари (модуллари) ўзаро жойлашувининг ҳамда педагогик технология жараёнларини амалга ошириш кетма-кетлигининг аввалдан белгиланган тартибини (қоиласини) билдиради.

Педагогик технологияни шундай тартибда ишлаб чиқиш уни **алгоритмлаштириш** дейилади. Алгоритм ҳар қандай технологияга хос бўлиб, шу жумладан, педагогик технологияда ҳам уни маълум тартиб (қоида)га мувофиқ олиб бориш орқали аввалдан белгиланган мақсадга эришиш кафолатини амалга оширилади.

Педагогик технологияда алгоритмлар алоҳида машғулот ёки унинг бирор бўлаги алгоритми, ўқув фанини ўқитишнинг умумдидактик изчиллиги алгоритми, ўқитувчи фаолиятининг, ўқувчи фаолиятининг, ўзлаштиришни назорат қилиш жараёнининг, мактабни бошқариш жараёнининг алгоритми каби турларга бўлинади.

Педагогик технологияни алгоритмлаштиришнинг бирламчи даражаси машғулот жараёнидаги педагогик фаолиятнинг энг кичик бўлаклари ўзаро жойлашувини ҳамда шу жараёни амалга ошириш кетма-кетлигини белгилашдан бошланади. Уларни бирламчи алгоритмлар дейилади. Ҳар бир белгиланган алгоритмни тартиб сони билан ажратиш мақсадга мувофиқ. Шунда тегишли алгоритмлар тўлиқ акс этганлигини кўрсатиш ва уларнинг сақланишини назорат қилиш мумкин бўлади.

Шу билан бирга бирламчи алгоритмни мақсадга мувофиқ ҳолларда педагогик технологиянинг бошқа даражаси (масалан, бир ўқув машғулотини битта алгоритм сифатида белгилаш ва шу қабилар)дан бошлаб ҳам белгилаш мумкин. Педагогик технология алгоритмларини ҳам зарур ҳолларда юқорида айтилган модуллари белгилаш тартибига ўхшаган шаклларда белгилаш мумкин.

Алгоритмлаш орқали педагогик технологияни тегишлича тайёргарликка эга бўлган мутахассислар томонидан олдиндан белгиланган мақсадларнинг тўлиқ амалга оширилишини кафолатлаган ҳолда амалга ошириш имконияти яратилади.

Модуллаштириш ва алгоритмлаш маданияти таълим-тарбия жараёнида одат тусига кирган ҳолдагина турли даражалардаги педагогик технологияларни яратиш ва амалда қўллаш фаолияти янада кенг ривожлана боради.

Таълим жараёнига янги технологияни киритиш механизми

1. Педагогик жамоани янги педагогик технология асослари билан таништириш-маъруза. Адабиётлар тавсия этиш.

2. Янги технология асосида ишлашни хоҳловчи педагоглар жамоасини аниқлаш. Улар орқали ўқитувчиларга педагогик технологияни қўллашдан кўзда тутилган мақсадни, унинг моҳиятини етказиш.

3. Янги педагогик технология асосида ишламоқчи бўлган ўқитувчиларни шу жараёнга тайёрлаш юзасидан қуйидаги ташкилий ишларни амалга ошириш:

- семинар
- тренинг
- индивидуал маслаҳат бериш
- кўргазмали дарслар ташкил этиш.

4. Янги технология асосида ишловчиларнинг ишини назорат, қилиш, кузагув ва таҳлиллар ўтказиш, методик ёрдамлар курсатиш. Уларнинг ҳисоботларини эшитиб бориш.

5. Янги педагогик технология асосида ишловчи ўқитувчиларнинг методика кенгашида, педагогика кенгашларида чиқишларини ташкил этиш.

6. Янги педагогик технология бўйича ишлаш учун зарур дидактик материаллар, воситалар хонасини ташкил қилиш.

7. Янги технология бўйича ишлашнинг афзалликларини, ўқувчилар, ота-оналар, педагогик жамоа томонидан қўллаб-қувватланишини ошкор этиб бориш.

8. Илғор, инноватор педагогдан-инноватор педагогик жамоани шакллантириш.

9. Янгиланишнинг узулуксизлиги, давомийлигини таъминлаш.

Ҳар бир мактаб ўз педагогик жамоасининг умум педагогик тайёрлиги, истак ва хоҳишларига мувофиқ педагогик технологияни жорий этиш стратегияси ва тактикасини ўзига мослаб режалаштириши мумкин.

Янги педагогик технологияни жорий этиш мақсадида ўқитувчилар билан ташкил қилинадиган тадбирлар.

Якка ҳолда ишлаш, мустақил ўқиш (мактабда, оилада)

Жуфт бўлиб ишлаш (мактабда)

Кичик гуруҳда ишлаш (мактаб, туманда)

Катта гуруҳда ишлаш (мактаб, туманда) шаклларида амалга оширилади.

Маъруза, суҳбат, мунозара, тажриба алмашиш, интерфаол машғулотлар ва шу кабилар ташкил қилинади.

Бу жараённи олиб боришда қуйидаги тамойиллар, қоидалар, мезонларга риоя қилиш мақсадга мувофиқ:

1. Машғулотга кечикмасдан етиб келиш, вақтдан унумли фойдаланиш, ўзининг ва ўзганининг вақтини қадрлаш, фикр-мулоҳазалар билдиришда асосий мақсаддан четга чиқиб кетмаслик.

Машғулотлар учун қабул қилинган интизом қоидаларига қатъий риоя қилиш.

2. Ҳамкасбларнинг фикр-мулоҳазалари ва тажрибаларига ижобий муносабатда бўлиши. Улар билан ҳамкор, ҳамжиҳат, ҳамнафас, ҳамсуҳан бўлиш.

3. Танқид қилмаслик, танбеҳ бермаслик. Ҳар қандай вазиятда сўзловчини диққат билан эшитиш, бошқалар фикри, нуқтаи назарларига кенг феъллик билан ёндошиш. Уларни ўзи қандай бўлса, шундайлигича қабул қила олиш.

Нотўғри фикр билдирганларга нисбатан кескинлик қилмаслик. Бундай ҳолларда ўз қарашларини, ҳақиқатни аниқ, тушунарли, мантикий ва далиллар билан асослаб баён қилиш.

4. Сўзлашда аниқликка, тинглаётганлар учун тушунарли ва қисқа гапиришга жиддий эътибор бериш. Бошқаларнинг сўзини бўлмаслик, навбат билан гапириш.

Сермаъно гап қисқа бўлади.

5. Тингловчилар билишни хоҳлаган вақтда ва улар учун аҳамиятли бўлган фикрларнинггина билдириш. Чунки сўғоришга олиб борилган отни сув ичишга мажбурланмайди.

6. Қатнашчилар ўз фикрини билдира олиши учун имконият бериш, бунинг учун қулай вазият яратиш ҳамда ижобий муносабат билдириш.

7. Муҳокамаларда ва ўзаро муносабатларда ҳолислик ва самимийликка риоя қилиш. Хушёр, зийрак, сезгир, сергак бўлиш. Иштирокчиларнинг эркак, аёл, ёш, қари, заиф эканлигига мувофиқ бўлган мулозамат, меҳрибонлик, оқибат кўрсатишга интилиш.

Ҳар хил **машғулот турларининг** имкониятлари турлича. Масалан, янги ахборотни ўқувчиларга қандай шаклларда етказилишига боғлиқ равишда бир йил давомидаги вақт оралигида шу ахборотнинг эсда сақланадиган қисми қуйидагича фоизларни ташкил қилади:

5- жадвал

Ахборотни (ўқув материаллини) етказиш шакллари	3 соат	3 кун	1 йил
Маъруза, ҳикоя	70	10	3
Кўрсатиш, намойиш	72	20	13
Маъруза ва кўрсатиш	85	65	33
Ҳикоя, кўрсатиш, амалиёт	98	95	75

Самарали таълимнинг айрим белгилари

Мактабда таълим - тарбия жараёнининг самарали эканлигини белгилаш юзасидан ҳозирда мутахассислар томонидан билдирилган айрим нуқтаи назарлар қуйидагилардан иборат:

Синфда ишни тўғри ташкил қилиш ва бошқариш.

Ўқув режаларнинг мослашганлиги, яъни режада кўзда тутилган мақсадларни тўлиқ бажариш йўлида ҳар турли, баъзан, кутилмаган шароитларга мувофиқ мослаштириш.

Йўриқномаларнинг бевосита берилиши.

Мактабда ўқувчиларнинг ўқиш, таълим-тарбия олиш имкониятларини ҳамда ўқитувчиларнинг ижодий ишлаш имкониятларини кенгайтириб бориш.

Мактабдаги ўқув мухитининг рағбатлантирувчан бўлишини таъминлаш.

Амалиётда юқори кўрсаткичларга эришиш натижасида тасдиқланган янгиликларни тезкор татбиқ этиш.

Кутилаётган натижаларга мос бўлган педагогик технологияни танлаш, таълим-тарбия жараёнини амалга ошириш ва мунтазам такомиллаштириб бориш.

Педагогик технологиянинг асосий белгилари

Юқорида айтилганлардан хулоса чиқарган ҳолда ҳозирги педагогик технологияларнинг қуйидаги асосий белгиларини кўрсатиб ўтишимиз мумкин:

Асослари: ижтимоий; фалсафий; дидактик; педагогик; психологик; физиологик; гигиеник; мафкуравий; ҳукуқий-меъёрий; иқтисодий; тарихий; назарий; амалий ва бошқалар.

Манбалари: ҳозирги анъанавий таълим; хусусий методикалар; илғор педагогик тажрибалар; дидактика; педагогика; психология; физиология; компьютер техникаси; ахборот технологиялари; бошқа фанлар; халқ педагогикаси анъаналари, она педагогикаси ва бошқалар.

Шаклланишидаги тарихий бошқичлар: ёзув бўлмаган даврдаги таълим; ёзув пайдо бўлган дастлабки давр; қоғоз бўлмаган давр; қоғоз пайдо бўлган дастлабки давр; қўлёзма китоб даври; тошбосма китоб даври; босма китоб даври; синф-дарс тизими жорий қилиниши; хусусий (ўқув фанлари) методикалари қўлланилиши; таълимнинг техника воситалари қўлланилиши; компьютерлардан фойдаланиш; ахборот технологияларидан фойдаланиш; педагогик технологиялар даври; давлат таълим стандартлари жорий қилиниши.

Мезонлари: маълум илмий асосга, концепцияга таяниш.; тизимлилик, ўқув-тарбия жараёни ва унинг қисмлари ўзаро мантиқий боғлиқлиги.; самарадорлик, таълим стандартларига эришишни кафолатлаш, сарфлаш талаб қилинадиган вақт, куч ва воситаларнинг меъёр даражасида эканлиги.; бошқалар томонидан қайта амалга ошириш мумкинлиги.

Қуринишлари: ижтимоий ҳодиса; назарий фан; ўқув фани; таълим-тарбия тизими; таълим-тарбия жараёни; педагогик фаолият ва унинг методикалари; алоқадор фанларнинг илмий-тадқиқот соҳаси.

Даражалари: умумпедагогик; хусусий (ўқув фанлари); кичик технологиялар.

Турлари: мактабгача таълим педагогик технологияси; бошланғич таълим; таянч таълим; мактабдан ташқари-қўшимча таълим; ўрта махсус, касб-хунар таълими; олий таълим; қайта тайёрлаш ва малака ошириш таълими педагогик технологиялари; таълим соҳалари (ўқув фанлари) бўйича турлари; айрим белгилари бўйича турлари.

Йуналишлари: ҳозирги анъанавий таълим; педагогик жараёни такомиллаштириш; ўқувчи фаолиятини фаоллаштириш; ўқув материални такомиллаштириш; самарали бошқариш ва ташкил қилиш; табиатга мувофиқлаштириш; ривожлантирувчи таълим; хусусий (ўқув фанлари); альтернатив; муаллифлик ва бошқалар.

Таркибий тузилиши: модуллар; алгоритмлар.

Асосий таркибий бўлаклари: педагогик мотивлар; педагогик жараён; педагогик натижа.

Асосий жараёнлари: сўзлаш; кўрсатиш; машқ; раҳбарлик; назорат; бошқарув.

Асосий воситалари: вербал; новербал; аудио; визуал; табиий; таълимнинг техника воситалари; компьютер техникаси; ахборот технологиялари; ўқув куроллари, асбоблар, моделлар, макетлар, стеноклар, материаллар, жиҳозлар ва бошқалар.

Асосий иштирокчилари: ўқувчи; ўқитувчи (тарбиячи); таълим менеджери; таълим технологи; назоратчи; ота-оналар.

Педагогик технологиянинг умумий схемаси ҳақида

16-схемада педагогик технологиянинг асосий таркибий тузилиши ва таркибий бўлаклари орасидаги боғлиқликлар умумий тарзда акс эттирилган.

16-схема.

Педагогик технологиянинг умумий схемаси

борилади. Унинг ўз-ўзини диагностика қилиш, назорат диагностикаси, жорий, оралик ва якуний текширувлар, тест синовлари, рейтинг тизими, узлуксиз, даврий ва якуний мониторинг ва бошқа шаклларда олиб борилиши назарда тутилади.

Таълим менежменти ва маркетинги педагогик технологиянинг замонавий ижтимоий, иқтисодий ва бошқа талабларга мувофиқлигини

аниқлаган ҳолда уни лойиҳалаш, ишлаб чиқиш, амалиётга татбиқ қилиш масалаларини ҳал қилади.

Шунингдек, долзарб йўналишларни аниқлаб, мутахассислар учун таклифлар тайёрлайди, тегишли тартибда бизнес-режалар тузиш ва уларни амалга ошириш билан шуғулланади.

Бу масалаларни муваффақиятли ҳал қила олиш учун таълим менежменти ва маркетинг соҳаларига чуқур ва пухта билимга эга ҳамда тажрибали мутахассислар жалб қилинади.

Методист-технолог таълим-тарбия соҳасидаги долзарб йўналишларни, мавзуларни аниқлаш, мавжуд тизимнинг ютуқ ва камчиликларини ҳамда уларнинг ҳосил бўлиш сабабларини ўрганиш, таҳлил қилиш, таклифлар тайёрлаш ишларини бажаради.

Янги педагогик технологияларни яратиш, жорий қилиш, олиб бориш ва такомиллаштиришда зарур ёрдамлар кўрсатади.

Таълим мақсади ҳар бир педагогик технологияни яратишдаги асосий сабаб ҳисобланади. Мақсад замонавий таълим-тарбия муаммоларини юқори самарадорлик билан ҳал қилишга қаратилган бўлиши зарур асос ҳисобланади.

Шунинг учун бирор педагогик технологияни яратиш учун энг зарур шарт шундай долзарб мақсадни аниқлай олишдан иборат. Бундай мақсадни зарур тадқиқотлар, ижодий изланишлар олиб бориш, ўзининг ва бошқа мутахассисларнинг иш тажрибаларини чуқур таҳлил қилиш орқали аниқланади.

Бундай мақсадлар юқори **рақобатбардошликни** таъминлашга йўналтирилиши ҳозирги талаблардан келиб чиқади.

Рақобатбардошлик ҳар бир педагогик технологиянинг мақсадга мувофиқлигини, бозор иқтисодиёти нуқтаи назаридан айтганда эса, у ўз вазифаларини ижтимоий эҳтиёжларга мувофиқ бажараётганлиги даражасини белгилайди.

Бу эса унга бўлган талаб юқори бўлишини таъминлаш учун мунтазам такомиллаштириб бориш заруратини келтириб чиқаради.

Рақобатбардошлик педагогик технологиянинг ҳамма таркибий қисмлари учун энг зарур шарт бўлиб, бунда яқуний натижани бевосита тайёрловчилар бўлган ўқитувчи ва ўқувчининг рақобатбардошлигига эришиш асосий кўрсаткич ҳисобланади.

Таълим мазмуни белгиланган мақсадга мувофиқ йўналиш ва ҳажмга эга бўлади. У тегишли меъёрий ҳужжатлар: таълим стандартлари, ўқув режа, дастурлар шаклида расмийлаштириб, ўрнатилган тартибда тасдиқланади.

Таълим мазмуни тўғри белгиланиши ҳамда унга зарур ўзгаришлар киритиш, янгилаб бориш имкониятлари назарда тутилиши лозим. Белгиланган мазмун асосида ўқув фанлари, ўқув соатлари, машғулот турлари ва шу кабилар аниқланади.

Мотивлар ижтимоий, шахсий, оилавий, касбий, мотивлар бўлиб, улар биринчидан, ўқувчи, ота-оналарнинг таълим-тарбия соҳасидаги

эҳтиёжлари, мақсадлари, манфаатлари, қизиқшларини ифода этади. Иккинчидан, ўқитувчи ва педагогик технологиянинг бошқа иштирокчилари учун эса касбий эҳтиёж, мақсад, манфаатларини ифода этади.

Педагогик технологияни амалга оширишда мотивлар мунтазам ҳисобга олиб борилиши зарур. Педагогик технологиянинг такомиллашиб боришида мотивларнинг вақт ўтиши билан бошқа сифатга ўтиб боришини жиддий равишда ҳисобга олиб бориш лозим.

Ўқитувчи педагогик технологиянинг энг асосий иштирокчиси ҳисобланади. Шунинг учун унинг касбий билим, кўникма, малака ва маҳоратини мунтазам ошириб бориш, бу мақсадлар учун зарур шароитларни яратиб бориш лозим.

Ўқитувчи фаолияти таълим мазмунини тўлиқ ва самарали бажариш орқали таълим мақсадини амалга оширади, мотивларни қондиради, рақобатбардошликни таъминлайди. Бу вазифаларни ўқувчиларга чуқур ва пухта таълим-тарбия бериш орқали амалга ошириш мумкин.

Ўқувчи педагогик технологиянинг асосий истеъмолчиси ҳисобланади. Унинг ўқитувчи раҳбарлигида билимларни ўзлаштириш, таълим-тарбия олиш, мустақил фикрлаш ва ишлашга ўрганиш жараёнида юқори натижаларга эришиши орқали асосий мақсадни амалга оширилади.

Шу нуқтаи назардан ўқувчининг олган таълим-тарбияси педагогик технологиянинг якуний маҳсулоти ҳисобланади.

Методлар, воситалар педагогик технология жараёнини ҳаракатга келтирувчилар ҳисобланади. Уларнинг қанчалик тўғри ва сифатли қўлланилиши кутилаётган натижанинг қандай даражада бўлишини ҳал қилади. Улар ҳар хил шароитларга мослашувчан бўлиши, зарур ҳолларда янгиланиб бориши назарда тутилади.

Қобилиятлар ўқувчининг муваффақиятлари учун зарур асос. Яхши қобилиятли ўқувчининг юқори натижаларга эришиш имконияти юқори бўлиши маълум. Лекин шунга қарамай, пастроқ қобилиятли ўқувчи ҳам қулай шароитлар яратилган ҳолда анча юқори натижаларга эришади.

Шунинг учун педагогик технология жараёнида ўқувчининг қобилиятларини жиддий равишда ҳисобга олиш, унга мувофиқ бўлган метод ва воситаларни қўллаш лозим.

Натижалар ўқувчилар олган таълим-тарбия даражаси билан белгиланади. Буни айрим ўқувчи учун алоҳида ҳамда барча ўқувчилар учун умумий ўртача даражаларда белгиланади. Бу даражалар турли диагностика кўрсаткичлари орқали аниқланади. Натижалар самарали бўлса, педагогик технологиянинг узоқ вақт қўлланилиши таъминланади.

Ушбу 16-схемада асосий боғлиқликлар кўрсатилган бўлиб, улар ҳақида тегишли ўринларда зарур фикрлар айтиб ўтилди.

Педагогик технология ҳақида юқорида баён қилинганлар асосида намуна сифатида айрим педагогик технологиянинг тафсилотини келтириш учун ушбу китоб ҳажми чеклангани имкон бермади.

